

Some considerations on the semantics of traditional communication culture (ethnological analysis)

Nabijon NARZIEV ¹

National University of Uzbekistan "

ARTICLE INFO

Article history:

Received January 2021

Received in revised form

15 January 2021

Accepted 20 February 2021

Available online

7 March 2021

Keywords:

Semantics

Prosemanantics

Component

Tattooing

Transformation

Social relations

Religious rites

Traditional clothing

ABSTRACT

This article highlights the semantic features of the traditions of etiquette in the culture of communication on the basis of scientific literature, field ethnographic studies and the results of ethnosociological surveys. The emphasis is placed on the fact that the issues of semantics of communication culture are an important object of study not only in linguistics, but also in anthropology and ethnology. In the article, the author justified the question of the semantics of the culture of communication by the fact that its reflection in traditional clothing implies the presence of ethnic and ethno-linguistic differences

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Анъанавий мулоқот маданияти семантикасига доир баъзи мулоҳазалар (этнологик таҳлил)

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

Семантика

Просемантика

Компонент

Татировка

Трансформация

Ижтимоий муносабатлар

Диний маросимлар

Анъанавий кийимлар

Ушбу мақолада мулоқот маданиятидаги этикет анъаналарининг семантик хусусиятлари илмий адабиётлар, дала этнографик тадқиқотлар ва ўтказилган этносоциологик сўровлар натижалари асосида ёритиб берилган. Мулоқот маданияти семантикаси масалалари нафақат лингвистиканинг, балки антропология ва этнологиянинг ҳам муҳим ўрганиш объекти эканлигига эътиборни қаратилган. Мақолада муаллиф мулоқот маданияти семантикаси масаласини анъанавий

¹ Senior Lecturer, Department of Anthropology and Ethnology, Faculty of History, National University of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan
E-mail: nabinarziev@mail.ru

кийимларда акс этишининг этник ва этнохудудий фарқларнинг мавжудлигини асослаб берган.

Некоторые соображения относительно семантики традиционной культуры общения (этнологический анализ)

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Семантика
Просемантика
Компонент
Татировка
Трансформация
Социальные отношения
Религиозные обряды
Традиционная одежда

В данной статье освещаются семантические особенности традиций этикета в культуре общения на основе научной литературы, полевых этнографических исследований и результатов проведенных этносоциологических опросов. Акцент делается на том, что вопросы семантики культуры общения являются важным объектом изучения не только лингвистики, но и антропологии, этнологии. В статье автор обосновал вопрос о семантике культуры общения тем, что ее отражение в традиционной одежде предполагает наличие этнических и этноязыковых различий.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ.

Мақоланинг тадқиқот методологияси сифатида тарихийли, қиёсий таҳлил қилиш, таққослаш, анализ, кузатиш-таҳлил, дала этнографик ва социологик сўровлар, фанлараро ёндашув усулларидан фойдаланилган. Антропология, этнология ва лингвистика фанларининг соҳавий билимлардаги алоқадорлиги, туташ фанлар доирасида (этнолингвистика) мавзуларни тизимлаштириш, бир-бирига боғлаш, аниқланаётган масалаларни илмий тадқиқ этиш имкониятини беради.

МАВЗУНИНГ ЎРГАНИЛГАНЛИК ДАРАЖАСИ.

Мулоқот маданияти миллий тарбия, оила ва ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи муҳим омил саналади. Этнологик тадқиқотларда мулоқот семантикаси кам ўрганилган. Ўтган асрнинг иккинчи ярмидан дунёдаги кўплаб мамлакатларда этнология соҳасида бажарилаётган илмий тадқиқотлар ўзгарди, яъни айнан шу даврдан тадқиқотчилар анъанавий кўринишдаги ўзига хос бўлган маданиятларни эмас, балки замонавий жамиятларда анъанавийликни ўрганишга ҳам кўпроқ эътибор қарата бошлашди.[1]

Инсонлар мулоқот маданиятидаги семантик компонентлар этник хусусиятларини, ижтимоий аҳволи хусусидаги маълумотларни беришда суҳбатдошга муҳим рол ўйнаган. Унда кишиларнинг ақлий ва руҳий олами, туйғулари, дунёқараши акс этади.[2] Ўзбек миллий кийимлари ўзининг тузилиши ва кўринишга кўра мулоқот иштирокчиларига семантик маъно англатиши юзасидан маълумотлар келтирилади.[3]

АСОСИЙ ҚИСМ.

Ҳар қандай мулоқот этикетларида муносабатларни тартибга солиш қоидалари ва шаклларида сўздан ташқари бўлган баъзи жиҳатлар муҳим аҳамият

касб этади. Бугунги кунда ижтимоий фанлар доирасидаги тадқиқотларда семантик[4] таҳлил тушунчаси кенг қўлланиб, кўпгина ҳолларда ўқув воситаси сифатида ишлатилмоқда. Антропология ва этнологияда маданиятнинг семантик белгилари этник хусусиятларни ўзида мужассам этганлиги билан аҳамиятлидир. Мулоқот маданияти семантикаси масалалари нафақат лингвистикада, шу билан бирга этнологиядаги ўзига хос ўрганиладиган муаммолардан бири ҳисобланади. Мулоқот маданиятида семантик белгилар инсонлар ижтимоий-жамоавий муносабатларида, моддий ва маънавий оламлари орқали кўпроқ кўзга ташланади. Ушбу муаммони тадқиқ этишда мулоқот маданиятининг этник хусусиятларидан келиб чиқиб, мулоқот вақтида моддий ва маънавий маданиятида кузатиладиган рамзий белгилар назарда тутилади. Бунда мулоқот маданияти семантикаси компонентларини қуйидагича классификациялаш мумкин:

- Кийимлар орқали
- Тақинчоқ ва безаклар орқали
- Фойдаланиладиган улов, техника воситалари ва буюмлари орқали
- Танани бўяш ва татировкалар орқали
- Соч ва соч турмаклари орқали

Дунё халқларида мулоқот маданиятининг бундай семантик таҳлилида аҳолининг географик жойлашуви, эътиқод кўринишлари, ҳўжалик шакли, моддий турмуш тарзининг хилма-хиллиги асосий белгиловчи, таъсир этувчи омил саналади. Ўрта Осиё халқлари қадимдан ўз моддий маданиятларига теран маъно-мазмунларни англатувчи рамзлар, ишоралар, чизмалар ва нақшларни сингдириб келишган. Мулоқот маданияти семантикасидаги этник хусусиятларни ўрганишда устки ва бош кийимларнинг аҳамияти каттадир. Кийиниш ҳар бир халқнинг қадим замонлардан буён яшаб келаётган географик ўрни, шарт-шароити, турмуш тарзи, удум, урф-одатлари, табиати, этник хусусиятлари билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, кийимлар инсоннинг маънавий баркамоллиги, миллий маданиятини белгилаб келган. Халқимизда «элга кирсанг эгнингга қара» деган хикмат бор. Бу хикматнинг туб мазмуни «эл ичига кирдингизми, унинг бир парчаси бўлиб кўрининг, унинг анъаналари, тарихи феъл-атвори, шаънига муносиб бўлиб кийинишга, яшашга ҳаракат қилинг» - деган маънони англатади.

Кийим инсоннинг хулқ-атвор этикетларида ички хис туйғулари ва гўзалликни намоён этади. Самимий оқ кўнгил, ўзига талабчан, умуман тарбияли - маънавиятли киши ташқи кўринишида сунъийликка йўл қўймайдиган тарзда қийинишга, ўзини шунга муносиб тутишга ҳаракат қилади. Дидли, фаросатли киши ҳамиша ана шу қиёфасини сақлаб қолади. Ташқи қиёфага эътибор бериш ички маънавий гўзалликнинг ифодасини очиб беради. Инсонларнинг кийиниш маданияти, кийимлардаги ранг ва шаклларнинг суҳбатдошга турли маъноларни англатиши ҳақида тарихий манбаларда ҳам маълумотлар келтирилади. Жумладан, кийиниш одоби ҳақида Хусайн Воиз Кошифий ўз фикрларини баён этиб қуйидагиларни айтади: “Агар оқ либос кийими куннинг рангини ифодаласа, бундай либос юрагида гина адовати булмаган кишиларга ярашади. Чунки оқ кийим кийган киши худди тонг каби кишиларга нур улашиб туради. Кўк ранг сув рангини билдириб, бу рангда кийинган кишилар сахий ва ҳаётни сезувчи бўлишлари билан фарқланадилар. Ким агар бу рангни маъкул кўрса, у худди сувдек тоза ва мусаффо, ҳар бир қалбга яқин бўлади. Қора ранг тун ва кўз қорачиғининг рангидир. Шунинг

учун ҳам бундай либос кийганларнинг қалблари сиру асрорларга тўла бўлади. Яшил ранг осмон ва етук кишилар рангидир. Бундай кийим кийган киши осмон каби соф ва бағри кенг бўлиши, ёрдамга мухтож кишиларга иложи борица ёрдамлашадиган фазилятга эга бўлади.[5] Демак, Ўрта Осиё халқларида қадимдан инсоннинг дид фаросати кийим-бошда, ҳаётий ҳаракатларда, ўзини тута билишида кўзга ташланади. Ташқи қиёфага эътибор бериш, ички маънавий гўзалликнинг ифодаси ҳисобланиб келинган. Сухбатдош кийимларининг кўриниши, тикиллиши, шакли, безак ва нақшларига қараб унинг қайси миллатга, уруғга хослигини англаш мумкин бўлган. Шунингдек, уларда акс этган рамз, тасвир ва элементларда кишиларнинг маънавий, диний ва рухий, табиат ҳодисалари ҳақидаги кенг дунё қарашлари ўрин олган.[6] Бу муомала вақтида инсонларни бефарқ қолдирмаган ва бу ҳолат мулоқот этикетларида албатта ўз таъсирини кўрсатган. Дастлаб бош кийимлар ҳақида тўхталадиган бўлсак, унда сухбатдошнинг миллати, этник мансублиги, жинси, ёши, ижтимоий мавқеи, оилавий аҳволи, ҳатто унинг бошига тушган мусибати хусусида ҳам сухбатдошга маълумот беради. Бу жиҳатдан аёлларнинг бош кийимлари ранг-баранг хусусиятларга эгадир. Бош кийимлардан дўппи кийиш ёки рўмол бойлаш аёл кишининг турмушга чиққан ёки чиқмаганлиги, келин ёки болали аёл эканлиги, бошига тушган мусибати хусусидаги маъноларни англатган. Қиз боланинг турмушга чиқмаганлиги ёки чиққанлиги кўпроқ унинг кийган бош кийимидан англаш мумкин бўлган. Бухоро воҳасида ўтказилган дала тадқиқотларда олинган маълумотлар шундан дарак берадики XX асрнинг 50-60-йилларида кундалик турмушда қиз болалар турли рангдаги айлана кўринишдаги дўппилар кийишган.[7] Бу билан унинг турмушга чиқмаганлиги фарқланган. Воҳа халқ педагогикаси анъаналарига кўра бобо-бувилар, ота-оналар ўз фарзандларига ширинликлар беришда унинг бош кийимига солиб бериш одати бўлганки, бу билан кўча-куйда, тўй-ҳашамларда қиз болаларнинг дўппи кийиб юришларини қўллаб-қўвватловчи одатлар саналган.[8] XX асрнинг 60-70 йилларда турмуш ёшига етган ўсмир қизларда оқ рангдаги “Ироқи” деб номланган туртбурчак шаклдаги бодом нақши туширган каштали дўппилар кийиш урф бўлган. Бундай бош кийимдаги қизларнинг турмушга чиқмаганлиги, ўз навбатида бегоналар билан гаплашмаслиги, куча-куйда ўз хулқиға эътиборли бўлиши талаб этилган. Қариндош бўлмаган эркаклар билан гаплашиши номус саналган ёки бегона эркакларнинг уларга гапириши таъқиқланган.[9] Архив ҳужжатлари материалларида ҳам турмушга чиқмаган қизнинг устки ва бош кийимидан фарқланишига доир маълумотларни кўриш мумкин.[10] XX аср 80-90 йилларига келиб қизларга хос бош кийимларни кийиш камайиб, ўз хусусиятини йўқота бошлаган. Асосан байрамларда, тўй маросимларида кийиладиган бўлган. XXI аср бошларига келиб кийинишга хос бундай одатлар кўзга ташланмайди. Келинларда зарли каллапушлар кийиш урф бўлган. Одатда бундай кийиниш бир йилгача давом этган. XX асрнинг 90-йилларига қадар келинлар биринчи фарзанди туғилгунча бўлган даврда зар дўппи кийишган. Бу семантик жиҳатдан атрофдаги инсонларни мулоқот маданиятида келинга хос муносабатда бўлишга чақирган. Ҳозирги кунда аёлларнинг зар дўппи кийиб юриш одати тўйдан кейин 40 кунгача, яъни чилласи чиққунча, баъзида йил давомида яқинлариникига “Чалланди” деб номланувчи танишув маросимиға борганда кийиш одати сақланиб қолган. Айнан зар тўппи

ўзаро саломлашишда ва суҳбатлашишда бу аёлнинг келин эканлигини англатиб турган.[11]

Ўзбек аёлларининг бош кийимларида рўмол ва ёпинчиқларни боғлаш, тутишнинг ҳам мулоқот маданияти семантикасида ўзига хос хусиятлари ва рамзий белгилари мавжуддир. Қашқадарё Чироқчи тумани аёлларининг бош ёпинчиқларида S ҳарфисимон белгилар кўплаб учрайди ва улар либос эгасининг қайси уруғга мансублигини билдирувчи тамға ҳам ҳисобланади.[12] Бу билан мулоқот вақтида суҳбатдошнинг қайси уруғдан эканлиги маълум бўлган. XX аср ўрталарида Бухоро воҳасида фарзандли бўлган аёллар рўмолларини учини олдинга тугун қилиб бойлаб юришган, бу ҳолат унинг фарзандли аёл эканлиги, бошида эри борлигини англатган.

Дафн маросими кийимларида ўзига хос мулоқот этикетига тортувчи семантик белгилар кўпроқ сақланиб қолган. Бунда аёллар асосан бошларига оқ рангдаги рўмол ва энларига кўк рангдаги камзулларни кийишган. Бундай кийимларнинг мулоқот маданиятидаги ўрни шундаки, тақилган рўмолнинг ўралишига кўра вафот этган инсоннинг яқин қариндоши ёки қариндоши эмаслигини билиш мумкин бўлган. Жумладан, аёл ўраган оқ рўмолнинг бўйин бўйлаб ўтганли, унинг ўликнинг яқин қариндоши эканлигидан дарак берган. Дафн маросимига келган аёллар кўнгил сўраш учун айнан шундай аёлларга юзланиб, мулоқотга киришиб, дардига шерик эканлигини билдирганлар. Аёллар кийимида белбоғ ҳам бу ўринда маъно берувчи аҳамиятга эга бўлиб, мархумнинг яқин қариндошлари бўлган аёлларгина белларига белбоғ боғлашган. Белбоғ боғлаганда яқиннинг олд томони бир-бирига текказилмасдан бойланишига ҳам эътибор берилган. Бунинг маъноси шу бўлганки, ўлик қўша келади деб ишониш ва бундай кийинишдан қайтарилган.[13] XX асрнинг ўрталарида кўпгина қишлоқларда аёллар ўзларига мархумни яқин кўрсатиш мақсадида белларига белбоғ боғлашган. Ҳозирги кунда оилавий яқинларига фақат белбоғ боғлашни ўзларига эп кўришмоқда. Дафн маросимларида ҳамма аёллар ҳам белбоғ боғлашмаган. Белни боғлашда ҳам маълум бир тартиб қоидаларга риоя қилинган. Унга кўра одатда белбоғ донадан тайёрланиб ёки анъаналарга кўра ёши катта боболарига тегишли саллаларни аёллар боғлашган. Бу билан улуғ ёшларга етайлик деб ният қилиб боғланган. Шунинг учун ёши катта боболар вафот этадиган бўлса улар бошларига ўраган салла белбоғлар қизлари ва келинлари томондан олиб қўйилганки, хонадонларида яқинлари вофот этгандагина белларига боғлашган.[14]

Дала кузатувларида шу маълум бўлдики, баъзи қишлоқларда таъзия учун кийиладиган кийимларга аввалдан тайёргарлик кўрилган. Бу кўпроқ уйда қариси бор хонадон эгаларида кузатилган. Унда аёллар асосан кичик гулли кўк рангдаги матолардан бир хил кўринишдаги кенг кўйлақлар тикишган. Кўйлақнинг енг ва пастки почка қисми қайтариб тикилмаган. Сабаби, кийимнинг кундалик кийимларидан фракланиши булса, иккинчидан ўлим яна қайтарилишига ишонилиб, ирм қилинган. Дафн маросимига келганлар кўнгил сўраш учун айнан мана шундай белгилардан мархум эгалари ва яқинларини билиб олишган ва улар билан мулоқотга киришиб кўнгил сўрашган.[15] Ҳозирги кунда Бухоро вилояти аҳолиси аёлларида оқ рангли рўмол тақиб юриш одати камайиб, кўпроқ Фарғона водийси ва Тошкент воҳаларида кенг тарқалган кўк рангдаги рўмол тақиб урф

бўлмоқда. Ўтказилган иштимой сўровномаларимизда “Кандай кийимлар суҳбатдошингизни яқин инсони вафот этганлигидан дарак беради” деб берилган саволга респондентларнинг 85 фоизи “Аёл кишилар бошларига оқ ёки кўк рўмол тақиб олган бўладилар” деб, эркак кишининг бошида каллапуш ёки белида бўлбоғи” бўлади деб жавоб беришган.

Анъанавий мулоқот маданиятида эркаклар кийимлари билан боғлиқ семантик белгилар ҳам ўзининг этник ва этнохудий хусусиятларига эгадир. Одатда эркакларнинг бош кийими – дўппи ўзининг этник хусусиятига эга бўлиши билан ажралиб туради. Унинг ранги, тикилиши ва шакли инсоннинг этнохудудий жиҳатлари ҳақида суҳбатдошга маълумотлар беради. Анъаналаримизда ўзбекларда эркак кишининг белбоғ боғлаши, салла ёки дўппи кийиб юришида унинг балоғатга етганлиги, касб-хунарнинг бошини тутганлиги каби семантик хусусиятларни англаши мумкин бўлган. Қадимда, зардуштийлик таълимотида ҳам кийимларнинг этикет хусусиятлари акс этган амаллари мавжуд бўлган. Зардушт ўғитларида суннатларни тўла бажарадиган, ҳар жиҳатдан пок, юксак ахлоқли, устоз фотиҳасини олган, зардуштийга оқ матодан чакмон, кўйлак кийгизиб, бошига салла ўраш, белига эса юнг ипдан тикилган белбоғни боғлаш одат тусига кирган. Белбоғни боғлашда, белидан уч марта ўралган ва олди-орқа тарафидан тугин қилиб боғлаб қўйилади. Бу билан эътиқодли зардушт бутун умри давомида ушбу белбоғни боғлаб, сидрани кийиб юрган. Бизнингча бундан шуни англаш мумкинки, бошига дўппи ёки салла ўраб олиш орқали эркак кишининг катталар сафига қўшилганлиги, эътиқодли инсон эканлигидан дарак берган². [16] Ўзбек халқи урф-одатларида ҳам зардуштийликда расм бўлган “Сидрапўшлик” удумининг ўзига хос илдизлари учрайди. XX асрнинг ўрталаригача халқимиз орасида барча эркаклар яқин кийиб, белларига белбоғ боғлаш ва салла ўраш удуми кенг тарқалган эди. Одатда белбоғ боғлаш ва салла ўраш болаликдан ўсмирлик ёшига ўтган даврда бажарилган. Ҳозирги кунда бу одат никоҳ туйи маросимида уйланаётган йигитга қўлланилади. Ўзбекларда уйига келган меҳмонга белбоғ боғлаш ёки никоҳ тўйида килин хонадонида киёв белига белбоғ боғлаш удумлари борки, бу билан мулоқот семантикасидаги рамзий маъно: ўзларига яқин олиш, иззат ҳурмат кўрсатиш белгиси сифатида қаралганлигини кўришимиз мумкин. Бизнингча халқимиз орасида тўн кийдириб, белбоғ боғлаш билан боғлиқ удумлар зардуштийликдаги “сидрапўшлик” маросимининг трансформацияга учраган шакли бўлса керак. Марғулон шаҳрида фарзанд туғилганда унинг ақиқа тўйида отаси дўппи совға қилиш одати бўлган ва бу доим дўппи кийиб юриш кераклигини англаган. [17] XX асрнинг 80-90-йилларига қадар ўзбекларда дўппи эркаклар кундалик бош кийимлари сифатида қаралган. Одатда кундалик ҳаётда кийиш учун ва маросим ҳамда байрамларга киядиган дўппилар бўлганлиги аниқланди. XX асрнинг ўрталарида Бухоро воҳасида яшовчи ўзбек ва тожикларда эркаклар кундалик ҳаётда бош кийим сифатида дўппи кийиб юриш урф бўлиб, бу ҳол XX асрнинг 90-йилларига келиб, асосан 60 ёшдан ошган эркаклардагина бош кийим сифатида каллапўшдан фойдаланиш кузатилади. XX аср охирларига келиб, эркаклар кийимлари устидан белбоғнинг боғлаб олганлиги ва бошида дўпписининг борлиги, яқин кунларда у билан боғлиқ таъзия бўлганлигини англата бошлаган. Бу мулоқот этикетларида суҳбатдошга ўзига хос сигнал вазифасини ўтаб, оғир босиқлик билан

² Аширов А. Авестодан меърос маросимлар. Тошкент. Мерос. 2001й. 8-бет.

гаплашишга чақирган. Умуман олганда кийимлар мулоқот этикетларида ўз таъсир доирасига эга эканлигини ўтказилган этносоциологик сўровномаларда ҳам кўришимиз мумкин. Ўтказилган сўровномалар даврида *“Сиз суҳбатдошингизни мулоқот вақтида кийган кийимларига эътибор берасизми?”* деган саволга респондентларнинг 65 фоизи эътибор беришини таъкидлаган. Биз худди шу саволни учинчи шахсга нисбатан *“Инсонлар бир-бири билан гаплашганларида улар кийиб олган кийимларининг аҳамияти борми?”* деб берилган саволга 88 фоиз респондент таъсири борлигини таъкидлашган.

ТАКЛИФ ВА ТАВСИЯЛАР.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш керакки, ўзбек анъанавий мулоқот маданиятида сўз ва ҳатти-ҳаракатлардан ташқари семантик белгиларда миллий кийимларининг ранги, тикилиши, нақшларининг ўзига хослиги ҳам суҳбат жараёнида аҳамиятли эканлиги билан узоқ тарихга эгадир. Миллий кийимларнинг бундай семантик хусусиятлари миллий минталитет, ўзбекларнинг этник хусусиятлари, урф-одат, анъаналари таъсирида шаклланганлиги ва халқ этнолингвистикасининг муҳим жиҳати эканлиги билан изоҳлаш мумкин.

Этносоциологик кузатишлар шуни курсатадики, глобаллашув даврида геомаданий жараёнларнинг кенгайиб бориши билан ўзбекларга хос миллий кийимлардаги семантик хусусиятларнинг йўқолиб бораётганлигини кузатиш мумкин. Айниқса ёшларнинг бу масалада қарашлари кекса авлодникидан анча фарқ қилмоқда. Шунинг учун миллий тарбиямизда алоҳида эътибор қаратиб келинган анъанавий мулоқот этикетлардаги семантик белгилар ҳақида кенгроқ маълумот бериш, этнологик тадқиқотларни олиб бориш ўзбек халқига хос миллий этник мансублик билан боғлиқ муаммоларни олдини олиш имкониятини бериди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Убайдуллаева Б. Ўзбек этнопедагогикаси тенденциялари. Тошкент. Академнашр. 2018й. 8 бет.
2. Ремпель Л.И. Цеп времен (Векоковые образы и бродячие сюжеты в традиционном искусстве Средней Азии). Ташкент. 1987. – С.31
3. Давлатова С.Т. Ўзбек анъанавий хунармандчилиги тарихий жараёнлар контекстида. Тошкент. Янги нашр. 2018й.
4. Семантика (юнонча - .σημαντικός- белги, билдирувчи) – дастлаб, тилшуносликнинг тил бирликларининг маъносини ўрганувчи бўлими сифатида қаралган.
5. Хусайн Воиз Кошифий. Аҳдоқи мухсиний. Тошкент. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 2011 й. 59-60 бетлар.
6. Давлатова С.Т. Ўзбек анъанавий хунармандчилиги тарихий жараёнлар контекстида. Тошкент. Янги нашр. 2018й. 260 бет.
7. Дала ёзувлари. Бухоро вилояти. Ғиждувон тумани. Қорабоғ қишлоғи. 2018 йил.
8. Дала ёзувлари. Бухоро вилояти, Ғиждувон тумани. Дуккала қишлоғи. 2016 йил.
9. Тадқиқотчи қайдлари. Бухоро вилояти, Ғиждувон тумани Читгарон, Дуккала, Каллон қишлоқлари. 2015-2016 йиллар
10. ЎЗРКФФА материаллари № 0-45840, 1950 йил. Бухоро вилояти. Багрянский суръати

11. Дала ёзувлари. Бухоро вилояти, Ѓиждувон тумани Бойлар, Оқрабод, Қорабоғ қишлоқлари. 2014-2016 йиллар.
12. Давлатова С.Т. Ўзбек анъанавий ҳунармандчилиги тарихий жараёнлар контекстида. Тошкент. Янги нашр. 2018й. 264 бет.
13. Дала ёзувлари. Бухоро вилояти, Ѓиждувон тумани. Дуккала қишлоғи. 2014-2016 йиллар.
14. Дала ёзувлари. Бухоро вилояти, Ѓиждувон тумани. Қорабоғ қишлоғи. 2018 йил.
15. Дала ёзувлари. Бухоро вилояти, Ѓиждувон тумани Бойлар, Оқрабод қишлоқи. Облоқулова Муқаддас 62 ёшда 2014-2016 йиллар.
16. Этносоциологик сўров. 2019 йил.
17. Аширов А. Авестодан меърос маросимлар. Тошкент. Мерос. 2001й. 8-бет.
18. Дала ёзувлари. Марғулон шаҳри. 2018 йил.